

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 03 | pp. 71-85 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

HUDUDLARNI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANISH KO'RSATKICHLARINI STATISTIK TAHLIL QILISHNING AMALY JIHALARI

Abdullaev Farxod Ozodovich

Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotasiya: *Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarini tahlil qilish davlat iqtisodiyotining bugungi holatini baholash, muammoli yo'nalishlarni aniqlash va tegishli rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada biz tadqiqotchilar va tahlilchilar tomonidan davlatning iqtisodiy holatini baholashda ko'pincha foydalaniladigan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy ko'rsatkichlarini, shuningdek, iqtisodiyotning barqaror va barqaror rivojlanishini ta'minlashdagi ahamiyatini ko'rib chiqamiz.*

Kalit so'zlar: *viloyat, hudud, barqaror rivojlanish, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, indikatorlar, iqtisodiy o'sish.*

Abstract: *The analysis of indicators of socio-economic development is important in assessing the current state of the state economy, identifying problem areas and developing an appropriate development strategy. In this article, we will consider the main indicators of socio-economic development, which are often used by researchers and analysts to assess the state's economic situation, as well as their importance in ensuring stable and sustainable development of the economy.*

Keywords: *region, region, sustainable development, socio-economic development, indicators, economic growth.*

1. Kirish

O'zbekiston rivojlanishini uzluksiz amalga oshirish ijtimoiy hamda iqtisodiy islohotlar tufayli hududlar qiyofasi tubdan o'zgardi, ularda bozor munosabatlari hamda yangi xo'jalik yuritish tamoyillariga mos bo'lgan o'ziga xos hududiy muhit shakllandi. Shu bilan bir vaqtda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga va xalqimizga Murojaatnomasida: "Davlat boshqaruv idoralari faoliyatini tubdan takomillashtirish talab qilinadi. Boshqaruv idoralari hududiy masalalari hal qilishdagi ma'suliyat va javobgarligi kuchaytiriladi" (Murojaatnoma, 2020) deb vazifa qo'yilgan. Bu vazifalardan biri davlat boshqaruv organlari, xususan kadastr sohasida, qishloq xo'jalik sohasida GAT texnologiyalardan samarali foydalanish, ularni amaliyotga tadbiiq qilish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda axborot tizimining ushbu bo'limi jadal sur'atlar bilan o'sib borishi natijasida u nafaqat texnik sohalarda, balki hayotimizning turli ijtimoiy sohalarida ham qo'llanilib kelinmoqda. GATning

qo'llanilishi sohalari keng bo'lib, u turli holatlarda, jumladan sog'liqni saqlashda yangi klinika va shifoxonalarni geografik jihatdan mos va aholiga qulay qilib joylashtirish jarayonida, yuk tashish bilan shug'ullanadigan korxonalar uchun yo'l marshrutlari va jadvallarini tuzish hamda aniqlashda, avtomobil yo'llarini quruvchi korxonalarga yangi trassa va yo'llarni loyihalashda eng maqbul variantni tanlash paytida, shuningdek, davlat fondidagi yerlarni to'g'ri va oqilona hisoblashda, fermerlar uchun yangi yerlarni to'g'ri va oqilona hisoblashda, fermerlar uchun yangi yerlarni o'zlashtirishda, yerlarning holatini aniqlash va ular to'g'risida yetarli ma'lumot olishda juda qo'l keladi.[2]

2. Adabiyotlar sharhi

O'zbekiston hududlari iqtisodiy rivojlanishining hozirgi tendentsiyalarini o'rganish metodologiyasida hududiy o'sish dinamikasi, hududiy tabaqalanish, ishlab chiqarishning tarmoq strukturasiidagi o'zgarishlar va mavjud nomutanosibliklarning tahlili keltirilgan. Ishda turli darajadagi hududiy rivojlanish tendentsiyalarining asosiy omillari va sabablari yoritilgan. Shuningdek, maqolada jahon iqtisodiyotining hozirgi holati va uning O'zbekiston iqtisodiyotiga, ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi davridagi ta'siri haqida so'z boradi. Mamlakat va uning hududlari iqtisodiyotini globallashtirish va jahon iqtisodiyotidagi o'zgarishlar kabi yangi chaqiriqlarga moslashtirish zarurligi ko'rsatilgan. Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish jarayoni O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun hududiy sanoatni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani takomillashtirishga qaratilgan islohotlar, viloyat iqtisodiyotini mahalliyashtirish dasturlari amalga oshirilmoqda. Iqtisodiyotning fazoviy rivojlanishiga oid ilmiy tadqiqotlarni umumlashtirish hudud iqtisodiyotining muvaffaqiyatli rivojlanishi strukturani tashkil etuvchi elementlarni tanlash va ularning imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanish siyosatiga bog'liq degan xulosaga kelish imkonini beradi.[1]

O'zbekistonda hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish va uni boshqarish, hududlarning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish masalalari iqtisodchi olimlarning bu boradagi ilmiy qiziqishlari sohasi bo'lib kelmoqda. Jumladan, hududiy sanoat majmualarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini modellashtirish, mintaqalarni kompleks rivojlantirish, ishlab chiqaruvchi kuchlarni hududiy joylashtirish va boshqarish, mamlakat mintaqalari raqobatdoshligini oshirishning metodo-logik asoslarini takomillashtirish singari masalalar O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan Mahalliy olimlar Gulyamov S.S.[3], Sadikov A.[4], Ruzmetov B.[5], Axmedov T.[6], Imamov Sh.[7], Qayumov A.A., Nazarova X.M.[8], Nazarov Sh.H.[9], Siddiqov A.J.[10], Yakubov I.O. [11] va boshqalarning ilmiy izlanishlarida keng o'rin olgan. Biz ushbu maqolada O'zbekistonda hududiy rivojlanishni boshqarishga kompleks yondashuv zarurligi ta'kidlanadi va mamlakatning barcha hududlari barqaror rivojlanishini ta'minlash bo'yicha yanada tadqiq qilish va samarali siyosatni ishlab chiqishga qaratilgan.

3. Tahlil va natijalar

Maqolada hududlarda iqtisodiy o'sish dinamikasi, ishlab chiqarishning tarmoq strukturasiidagi o'zgarishlar va boshqa ko'rsatkichlar tahlil qilingan. Asosiy e'tibor turli darajadagi hududiy rivojlanish tendentsiyalarining sabablarini aniqlashga qaratilgan.

Aniqlanishicha, tahlil qilinayotgan davrda YaHM o'sishining yuqori sur'atlari Jizzax, Samarqand va Surxondaryo viloyatlarida kuzatilib, xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiy o'sishning asosiy omiliga aylangan. Qishloq xo'jaligi ustunlik qilgan hududlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtacha yoki past bo'lgan. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tahlili iqtisodiy o'sishning ijobiy tendensiyalariga qaramasdan, hududlar o'rtasidagi tafovut ortib borayotganini ko'rsatdi. Masalan, aholi jon boshiga YaHMning maksimal va minimal qiymatlari o'rtasidagi tafovut tahlil qilinayotgan davrda 1995 yildagi 2,3 barobardan 2019 yilda 4,7 baravarga oshdi. Hududlar rivojlanish dinamikasiga ta'sir etuvchi asosiy omillar iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlarni o'zgartirish darajasining pastligi, bu esa iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishda hududlar salohiyatidan to'liq foydalanilmaslikka olib kelmoqda.

O'zbekistonning barcha hududlari barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun har tomonlama tahlil qilishga mahalliy olimlar M.Ikromov hamda A.F.Abdullaev o'z ilmiy ishlarida e'tibor qaratishgan. Ularning qayd etishicha 2008 yilda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi tufayli murakkablashgan, biroq tashqi savdo aylanmasi tuzilmasini diversifikatsiya qilish va inqirozga qarshi choralar dasturini amalga oshirish tufayli O'zbekiston nisbatan barqarorlikka erishgan. Mualliflar taraqqiyotning muhim yo'nalishi tarmoqlar va hududlarni modernizatsiya qilish, ularning raqobatbardoshligini oshirish va eksport salohiyatini rivojlantirish ekanini alohida ta'kidladi.

Dunyoda hududlarni rivojlantirishning bir qancha modellari mavjud bo'lib, ularning har biri ma'lum tamoyil va strategiyalarga asoslanadi. Eng keng tarqalgan modellardan ba'zilari:

1. Sanoat modeli: Bu model mintaqadagi sanoat sektorini rivojlantirishga qaratilgan. Sanoat parklarini barpo etish, ishlab chiqarish korxonalarini rivojlantirish uchun investitsiyalarni jalb qilish, ish o'rinlari yaratish va infratuzilmani rivojlantirish asosiy strategiyalardan iborat.

2. Turizm modeli: Bu model mintaqaning asosiy daromad manbai sifatida turizmni rivojlantirishga asoslangan. Strategiyalar turizm infratuzilmasini rivojlantirish, turistik diqqatga sazovor joylarni targ'ib qilish va turistlarni jalb qilish dasturlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

3. Agrar model: Bu model qishloq xo'jaligi va qishloq rivojlanishiga urg'u beradi. Asosiy strategiyalar qatoriga qishloq xo'jaligini isloh qilish, qishloq xo'jaligi texnologiyalarini rivojlantirish, fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash va qishloq hamjamiyatini rivojlantirish kiradi.

4. Innovatsion model: Bu model mintaqada innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan. Asosiy strategiyalar qatoriga innovatsion markazlar va parklar yaratish, startup va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash, ilmiy tadqiqotlar va texnologik ta'limni rivojlantirish kiradi.

5. Barqaror model: Bu model barqaror rivojlanishga, jumladan, ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy jihatlarga qaratilgan. Asosiy strategiyalar qatoriga ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirish, ta'lim va sog'liqni saqlashni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy himoyani yaratish kiradi.

Ushbu modellar mintaqaning o'ziga xos sharoitlari va ehtiyojlariga qarab birlashtirilishi yoki moslashtirilishi mumkin. Ularning har biri o'zining afzalliklari va

kamchiliklariga ega va modelni tanlash ma'lum bir mintaqaning maqsadlari va rivojlanish strategiyalariga bog'liq. Hududiy rivojlanishning jahon tajribasi turli modellar va strategiyalar bilan ifodalanadi. Ba'zi davlatlar resurslar va investitsiyalarning teng taqsimlanishini ta'minlab, o'zlarining barcha hududlarini teng ravishda rivojlantirishga intilishadi. Boshqalar esa infratuzilma, ta'lim va innovatsiyalarga sarmoya kiritib, o'sish uchun eng katta salohiyatga ega bo'lgan asosiy hududlarga sa'y-harakatlarini jamlashni ma'qul ko'radi.

Hududiy rivojlanish modellari xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, qulay biznes muhitini yaratish, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish, innovatsiyalar va texnologiyalarni rivojlantirishga ko'maklashishga qaratilgan strategiyalarni o'z ichiga olishi mumkin.

Hududlarning iqtisodiy salohiyatini baholash usullari va modellarini ishlab chiqish, iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish, shuningdek, barqaror rivojlanish sohasidagi tadqiqotlar, jumladan, loyihalarning atrof-muhitga ta'sirini baholash hududiy rivojlanish sohasidagi ilmiy yutuqlardan iborat. va jamoat farovonligi.

Bunda har bir hududning geografik joylashuvi, resurslarning mavjudligi, ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmasi, aholining ta'lim darajasi va boshqa ko'plab omillar kabi xususiyatlari hisobga olinadi. Natijada, hududiy rivojlanish tadqiqotlari odamlar hayotini yaxshilash va dunyoning turli burchaklarida iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun samarali siyosat va tavsiyalarni ishlab chiqishi mumkin.

Shuningdek, A.K.Mirsaidova va J.A.Sharafutdinovalar tomonidan 2020-yilda yozilgan "Hududiy iqtisodiy tizimlarni rivojlantirish strategiyasi" nomli kitobda iqtisodiyotni rivojlanishining turli jihatlarini ko'rib chiqadilar. Rivojlanish strategiyasini amalga oshirish, jumladan, hududlar salohiyatini baholash, muammolar va istiqbollarni tahlil qilish, shuningdek, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishning asosiy yo'nalishlari va mexanizmlarini aniqlash. Kitobda hududlarning iqtisodiy rivojlanishini boshqarishning asosiy masalalari, xususan investitsiyalar, innovatsiyalar, inson kapitali va infratuzilmani rivojlantirish. Ish hududiy iqtisodiyot sohasidagi tadqiqotchilar uchun ham, hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etayotgan amaliyotchi menejerlar va davlat xizmatchilari uchun ham qiziqish uyg'otadi.

Kitob hududiy iqtisodiyot sohasidagi akademik tadqiqotlar uchun ham, hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan rahbarlar va davlat organlari faoliyatida amaliy qo'llash uchun ham foydali bo'lishi mumkin. Mualliflarning tahliliy yondashuvi va amaliy e'tibori ushbu kitobni hududiy rivojlanish bo'yicha o'z bilimlarini oshirish va ushbu sohada strategik boshqaruv samaradorligini oshirishga intilayotgan barcha manfaatdor tomonlar uchun qimmatli manbaga aylantiradi.

Tadqiqot metodologiyasi tahlilidan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda hududlarni rivojlantirish davlatning makroiqtisodiy barqarorlikka erishish, barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlari va aholi turmushini yaxshilashga qaratilgan strategiya va dasturlari bilan chambarchas bog'liq. Bu jarayonda sanoatni modernizatsiya qilish, infratuzilmani mustahkamlash, xorijiy sarmoyalarni jalb etishga qaratilgan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgani muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirishda xususiy sektorning ishtiroki ham muhim omil hisoblanadi. Xususiylashtirish va monopoliyadan chiqarish jarayonlari, shuningdek, kichik biznes va

tadbirkorlikni faol rivojlantirish iqtisodiyotning rang-barangligi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda hududiy rivojlanish iqtisodiyotning turli tarmoqlari va tarmoqlarini mustahkamlashga mutanosib yondashuvni ham o'z ichiga oladi, bu esa butun mamlakat bo'ylab yagona fazoviy rivojlanishni yaratishga xizmat qiladi. Umuman olganda, O'zbekiston hududlarining muvaffaqiyatli rivojlanishi barqaror rivojlanishga erishish va aholi turmush sifatini yaxshilash uchun davlat aralashuvi, strategik rejalashtirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish muhimligini tasdiqlaydi.

Hududiy rivojlanish ko'rsatkichlari - bu muayyan hududning iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va institutsional rivojlanish darajasini baholash uchun foydalaniladigan miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari. Ular turli mintaqalarning holatini aniqlash, muammoli hududlarni aniqlash va rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish uchun ularni tahlil qilish va solishtirishga yordam beradi. Ko'rsatkichlar aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot darajasi, ishsizlik, ta'lim darajasi, sog'liqni saqlashdan foydalanish imkoniyati, jinoyatchilik darajasi, atrof-muhit tozaligi, korrupsiya darajasi, infratuzilma va texnologik rivojlanishga investitsiyalar, kichik va o'rta biznesning ulushi kabi ko'rsatkichlarni o'z ichiga olishi mumkin. iqtisodiyot va boshqalar. Hududiy rivojlanish ko'rsatkichlari hududiy rivojlanish darajasida rejalashtirish va qarorlar qabul qilishda muhim rol o'ynaydi. Ular hukumatlar va tashkilotlarga rivojlanishning ustuvor yo'nalishlarini belgilashda, mintaqa resurslari va salohiyatini aniqlashda, amalga oshirilayotgan dastur va tadbirlar samaradorligini baholashda yordam beradi. Hududiy rivojlanishning asosiy ko'rsatkichlari orasida quyidagi toifalarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Iqtisodiy ko'rsatkichlar: aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot darajasi, investitsiyalar hajmi, ishlab chiqarish ko'rsatkichlari, ishsizlik darajasi, kichik va o'rta biznesning iqtisodiyotdagi ulushi, inflyatsiya darajasi va boshqalar.

2. Ijtimoiy ko'rsatkichlar: ta'lim darajasi, sog'liqni saqlashdan foydalanish imkoniyati, qashshoqlik va ijtimoiy ta'minot darajasi, jinoyatchilik darajasi, hayot sifati, demografik ko'rsatkichlar va boshqalar kabi jihatlarni qamrab oladi.

3. Ekologik ko'rsatkichlar: atrof-muhit holati, havo va suvning ifloslanish darajasi, zararli moddalarning chiqindilari hajmi, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish darajasi va boshqalar.

4. Institutsional ko'rsatkichlar: boshqaruv sifati, korrupsiya darajasi, davlat organlari faoliyati samaradorligi, huquqiy tizimning rivojlanishi va investitsiya muhiti va hududiy hokimiyat organlari faoliyatining umumiy samaradorligiga ta'sir etuvchi boshqa jihatlarni aks ettiradi.

Ushbu ko'rsatkichlarni tushunish va tahlil qilish hududning bugungi holati va rivojlanish salohiyatini baholash, uning afzalliklari va zaif tomonlarini aniqlash, aholi turmush darajasini oshirish, investitsiyalarni jalb etish, infratuzilmani rivojlantirish va barqaror rivojlanishni ta'minlash bo'yicha maqsadli chora-tadbirlar ishlab chiqish imkonini beradi. Bundan tashqari, amalga oshirilayotgan dasturlar va rivojlanish strategiyalari samaradorligini monitoring qilish va baholashda hududiy rivojlanish ko'rsatkichlari muhim o'rin tutadi.

Hududiy rivojlanish ko'rsatkichlarini hisoblash tahlilning aniq maqsadlariga va mavjud ma'lumotlarga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, hududiy rivojlanishning turli

jihatlarni o'lchash uchun ko'pincha qo'llaniladigan umumiy usullar va yondashuvlar mavjud. Quyida ulardan ba'zilari keltirilgan:

1. Yig'ilgan indekslar: Bu usulda hududning umumiy rivojlanish darajasini baholash uchun turli ko'rsatkichlar bitta kompleks indeksga birlashtiriladi. Buning uchun turli yig'ish usullari qo'llaniladi, masalan, vaznli yig'indi, Berenstain indeksi va boshqalar.

2. Standartlashtirish: Bu usul turli ko'rsatkichlarni solishtirish uchun umumiy shkalaga keltirish imkonini beradi. Odatda z-transform yoki minimax normalizatsiya kabi standartlashtirish usullari qo'llaniladi.

3. Reyting: Ko'rsatkichlar o'sish yoki kamayish tartibida tartiblangan bo'lib, bu rivojlanishning o'ziga xos jihatlari bo'yicha hududlar o'rtasida yetakchilar va autsayderlarni aniqlash imkonini beradi.

4. Klaster tahlili: Hududlar rivojlanish xususiyatlari o'rtasidagi o'xshashlik asosida guruhlangan. Bu usul bizga mintaqalarning tipik guruhlarini aniqlash va ularning rivojlanish xususiyatlarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

5. Ekonometrik modellar: Mintaqaning rivojlanishiga turli omillarning aloqalari va ta'sirini baholash uchun foydalaniladi. Bu bizga rivojlanishning asosiy omillarini aniqlash va uning kelajakdagi yo'nalishini bashorat qilish imkonini beradi.

6. GIS tahlili: Geografik axborot tizimi resurslarni taqsimlash, infratuzilma va demografik xususiyatlar kabi fazoviy ma'lumotlarni tahlil qilish uchun foydalaniladi, bu hududiy rivojlanishning fazoviy qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Hududiy rivojlanishni yanada to'liqroq tahlil qilish uchun bu usullardan alohida yoki bir-biri bilan birgalikda qo'llanilishi mumkin. Har birining o'ziga xos afzalliklari va cheklovlari mavjud va ma'lum bir usulni tanlash tadqiqotning maqsad va vazifalariga, mavjud ma'lumotlarga va tahlil kontekstiga bog'liq.

Hududiy rivojlanishning qiyosiy tahlili iqtisodiy, ijtimoiy, infratuzilmaviy va boshqa ko'rsatkichlarni baholashga asoslangan bo'lib, turli geografik hududlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash imkonini beradi. U iqtisodiy ko'rsatkichlar (masalan, aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot, ishsizlik darajasi, investitsiyalar), ijtimoiy ko'rsatkichlar (masalan, ta'lim darajasi, sog'liqni saqlashdan foydalanish, qashshoqlik darajasi), infratuzilma ko'rsatkichlari (masalan, yo'llar sifati) kabi ko'plab ko'rsatkichlarni baholashni o'z ichiga oladi. energiya va transport tarmoqlarining mavjudligi), shuningdek, ekologiya, geografiya va demografiya bilan bog'liq omillar.

Ushbu tahlil turli mintaqalarning kuchli va zaif tomonlarini, shuningdek, bu farqlarning sabablarini ochib beradi. Masalan, turli hududlarning iqtisodiy rivojlanish darajasini taqqoslash har bir mintaqada iqtisodiy o'sishga yordam beradigan asosiy tarmoqlarni va iqtisodiyot tarkibidagi farqlarni aniqlashga olib kelishi mumkin. Shuningdek, qaysi omillar, masalan, geografik joylashuv yoki siyosiy barqarorlik mintaqa taraqqiyotining muvaffaqiyatiga ta'sir qilishini aniqlash mumkin.

Qiyosiy tahlilning yana bir jihati bu fazoviy modellashtirish bo'lib, u resurslarning fazoviy taqsimoti va demografik xususiyatlarning hududlar rivojlanishiga ta'sirini baholash imkonini beradi. Bu hududiy siyosatni rejalashtirish va turli hududlar o'rtasida resurslarni taqsimlash uchun muhimdir.

Umuman olganda, hududiy rivojlanishning qiyosiy tahlili turli hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi shart-sharoitlar va omillarning xilma-

xilligini tushunishning muhim vositasi bo'lib, bu o'z navbatida samarali rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishga va hududiy rivojlanish sohasida asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. siyosat.

Hayot darajasi va sifati davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, u aholining umumiy farovonligini va uning moddiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish darajasini aks ettiradi. Ushbu ko'rsatkich asosiy xizmatlardan foydalanish (ta'lim, sog'liqni saqlash, uy-joy), daromad darajasi, ta'lim va sog'liqni saqlash darajasi, atrof-muhit sifati va xavfsizlik darajasi kabi jihatlarni o'z ichiga oladi.

Hayot darajasi va sifati tahlil qilish davlatning ijtimoiy siyosati samaradorligini, uning fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va munosib hayot kechirishi uchun sharoit yaratish qobiliyatini baholash imkonini beradi. Bu ko'rsatkich ham sarmoya jalb etish va inson kapitalini rivojlantirishning muhim omili bo'lib, o'z navbatida mamlakatning iqtisodiy o'sishi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Keling, aholining daromadlarini batafsil ko'rib chiqaylik.

1-jadval

Aholi jon boshiga real umumiy daromadlar, ming so'm

Hududlar	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
O'zbekiston Respublikasi	77,2	349,6	2038,7	5127,5	10734,3	13416,8	15948,3	18201,2
Qoraqalpog'iston Respublikasi	48,4	191,7	1389,1	3703,2	8366,5	10258,6	11880,8	13266,6
Andijon	91,0	312,8	1717,0	4574,7	9559,5	11714,9	14292,2	16604,8
Buxoro	70,5	319,9	2345,9	6094,1	12919,7	16455,0	19254,3	21378,8
Jizzax	45,3	205,5	1682,8	4571,0	9717,6	11897,2	13554,8	15746,8
Qashqadaryo	58,3	255,9	1764,2	4387,4	8995,4	11002,4	13142,8	14659,9
Navoiy	98,8	511,8	3590,0	8314,1	17966,0	22478,9	24283,2	28665,1
Namangan	53,3	231,0	1460,4	3905,5	8250,5	10274,7	12387,6	13739,3
Samarqand	61,9	229,6	1883,6	4359,8	9441,7	11609,5	13904,8	15367,0
Surxondaryo	52,5	257,2	1614,0	4331,6	8726,6	10769,7	13011,1	14404,3
Sirdaryo	59,9	261,4	2073,3	5500,9	9666,2	11624,1	13129,8	15285,9
Toshkent	70,9	343,6	2256,2	5795,7	11633,4	14624,9	16454,9	18878,2
Farg'ona	85,7	291,4	1611,3	4165,9	7845,4	10220,1	12375,5	14337,3
Xorazm	61,0	238,6	1960,8	4818,5	10914,0	14234,7	17526,0	18284,7
Toshkent sh.	187,6	1190,2	4152,2	10092,6	22079,4	27032,1	33142,4	39910,1

Izoh: (2000-2009- yillar uchun pul daromadlari, 2010- yildan umumiy daromadlar ko'rsatilgan, 2010- yildan aniqlik kiritilgan ma'lumotlar)

Tadqiq etilayotgan 2000 yildan 2023 yilgacha bo'lgan davrda aholi daromadlari va uning dinamikasi bo'yicha taqdim etilgan ma'lumotlarni tahlil qilish uchun bir nechta asosiy kuzatuvlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Aholining umumiy daromadlari:

- Aholi umumiy daromadlari ko'rib chiqilayotgan davrda sezilarli darajada oshdi va 2000 yilda 77,2 ming so'mni hamda 18201,2 ming so'mni 2023 yilda tashkil etadi.

- Har ikki daromadning o'sish dinamikasi davr boshida o'rtacha o'sish, keyingi yillarda, ayniqsa, 2017-2018 yillarda sezilarli darajada tezlashuv bilan tavsiflanadi.

- Umumiy o'sish tendentsiyasiga qaramay, 2020 va 2021-yillarda o'sish sur'atlarida pasayish kuzatilmoqda, bu pandemiya (COVID-19) kabi omillarning ta'siri bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

2. Aholi jon boshiga umumiy daromad:

- Aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar ham vaqt o'tishi bilan o'sib bormoqda, 2000-yilda 77,2 million so'mdan boshlanib, 2023-yilda 18,2 million so'mga yetdi.

- Aholining o'sishi va daromadlar taqsimotidagi farqlarning qisqarishi hisobiga aholi jon boshiga umumiy daromadlarning o'sishi umumiy daromadlarning o'sish sur'atlaridan yuqori ekanligini alohida ta'kidlash zarur.

3. Aholining real jami daromadlari va jon boshiga:

- Inflyatsiyaga moslashtirilgan real daromadlar ham davr mobaynida o'rtacha o'sishni ko'rsatmoqda.

- Shu bilan birga, real daromadlarning o'sish sur'ati nominal daromadlar sur'atiga nisbatan pastligi qayd etilib, bu inflyatsion bosimning kuchayib borayotganidan va aholining xarid qobiliyatining yomonlashganidan dalolat berishi mumkin.

4. O'tgan yilga nisbatan % o'zgarish dinamikasi:

- Daromadning foiz o'zgarishi yillar davomida o'sish sur'atlarining o'zgarishini aks ettiradi. Masalan, 2018-yilda aholining umumiy va real daromadlari o'tgan yilga nisbatan eng ko'p o'sgan bo'lsa, 2020 va 2021-yillarda daromadlar kamaygan.

Daromadlarning umumiy tendentsiyasi mamlakat iqtisodiy rivojlanishining ijobiy dinamikasini ko'rsatadi. Biroq, inflyatsiya darajasi, daromadlar taqsimoti, ularning aholi turmush sifatiga ta'siri kabi boshqa jihatlarni ham hisobga olish muhimdir.

Hududiy rivojlanishni tahlil qilish uchun yana bir muhim ko'rsatkich - bu katta yoshdagi aholining savodxonlik darajasi. Bu ko'rsatkich aholining ta'lim darajasini va uning hududning iqtisodiy va ijtimoiy hayotida ishtirok etish qobiliyatini aks ettiradi. Voyaga etgan aholining savodxonlik darajasi mintaqadagi ta'lim tizimining mavjudligi va sifatini, shuningdek, ta'lim darajasiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy sharoitlarni baholash imkonini beradi. Kattalar savodxonligining yuqori darajasi ko'pincha rivojlangan ta'lim sohasini ko'rsatadi va mintaqada hayot sifatini yaxshilash, innovatsion rivojlanish va mehnat unumdorligini oshirishga yordam beradi. Biroq, savodxonlikning past darajasi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga to'sqinlik qilishi va ta'limni rivojlantirish va ta'lim dasturlarini qo'llab-quvvatlash uchun maqsadli harakatlarni talab qilishi mumkin.

So'nggi 10 yilda, ya'ni 2013-2023-yillar O'zbekiston Respublikasida katta yoshdagilarning savodxonlik darajasi yuqoriligicha qolmoqda - 99,98 foizdan 99,99 foizgacha. Bu mintaqada ta'lim olish imkoniyati va samarali ta'lim tizimi mavjudligidan

dalolat beradi. Ushbu ko'rsatkich, shuningdek, katta yoshdagi erkaklar o'rtasida yuqori savodxonlik darajasini saqlab turadi, bu tahlil qilingan davr davomida barqaror bo'lib, 99,99% yoki 100% ni tashkil qiladi. Voyaga etgan ayollar o'rtasida savodxonlik darajasi ham yuqori va deyarli barqaror bo'lib, 99,98% dan 100% gacha. Ushbu ko'rsatkichlar 15 yoshdan 24 yoshgacha bo'lgan yoshlar o'rtasida savodxonlik darajasining yuqoriligidan dalolat beradi, bu ham butun davr davomida barqaror bo'lib qoladi va erkaklar va ayollar uchun 100% ni tashkil qiladi. Bu ko'rsatkich yoshlarning umumiy savodxonlik darajasini aks ettiradi hamda tahlil qilinayotgan davr mobaynida barqaror va yuqori ko'rsatkichlarni ko'rsatib, 100 foizni tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasida aholi daromadlarining notekis taqsimlanishi hayot darajasi va sifatini tahlil qilishning asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. Iqtisodiyot va ijtimoiy sohani rivojlantirishda erishilgan yutuqlarga qaramay, mamlakatda aholining turli qatlamlari va hududlar o'rtasida daromadlar bo'yicha sezilarli farqlar saqlanib qolmoqda. Bu tengsizlik ijtimoiy barqarorlikka va jamiyat farovonligining umumiy darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu ko'rsatkichni tahlil qilish uchun turli xil usullar qo'llaniladi, jumladan Jini koeffitsientlarini, o'rtacha va o'rtacha daromadlarni hisoblash, shuningdek, mintaqa va ijtimoiy guruhlar bo'yicha daromadlar tarkibini tahlil qilish. Bu ma'lumotlar nafaqat daromadlar darajasini, balki uning aholi o'rtasida taqsimlanishini ham baholash, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari va hududlarini aniqlash, daromadlar tengsizligini kamaytirish va aholi turmush sifatini yaxshilash bo'yicha tegishli siyosat va chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

2-jadval

Aholi daromadlarini taqsimlanishi to'g'risida ma'lumot

Nomi	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Djinni koeffitsienti	0,262	0,262	0,262	0,276	0,273	0,283	0,288

O'zbekiston Respublikasida 2017 yildan 2023 yilgacha bo'lgan davrda Jini koeffitsienti bo'yicha ma'lumotlarni tahlil qilib, bir qancha muhim kuzatishlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Umuman olganda, jamiyatdagi daromadlar tengsizligi darajasini aks ettiruvchi Jini koeffitsienti tahlil qilinayotgan davrda nisbatan barqaror darajada saqlanib qoldi va 0,262 dan 0,288 gacha. Biroq, daromadlar tengsizligining biroz o'sishi tendentsiyasi kuzatilmoqda, ayniqsa 2020 va 2021 yillarda, Jini koeffitsienti nisbatan yuqori qiymatlarga mos ravishda 0,276 va 0,273 ga etadi. Bu ushbu davrda aholi o'rtasidagi daromadlar tafovutining oshishini ko'rsatishi mumkin, bu tashqi iqtisodiy omillar va ichki ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar sabab bo'lishi mumkin. Jini koeffitsientining biroz oshganiga qaramay, mamlakatda daromadlar tengsizligini kamaytirish va ijtimoiy adolatni yaxshilash bo'yicha tegishli siyosat va chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish uchun ushbu ko'rsatkichni monitoring qilish va tahlil qilishni davom ettirish muhimdir.

Ishsizlik darajasi davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining eng muhim ko'rsatkichlaridan biridir, chunki u mehnat bozorining holati va ijtimoiy barqarorlikni aks

ettiradi. Ishsizlik darajasini tahlil qilish iqtisodiy siyosat samaradorligini, milliy iqtisodiyotning jahon tizimiga integratsiyalashuv darajasini, shuningdek, milliy mehnat bozorining rivojlanish darajasi va raqobatbardoshligini baholash imkonini beradi.

Ishsizlik darajasining oshishi iqtisodiy faollikning yetarli emasligini, bandlikni qo'llab-quvvatlash dasturlarining samarasizligini, demografik o'zgarishlarni, shuningdek, global iqtisodiy inqirozlar kabi tashqi omillarning ta'sirini ko'rsatishi mumkin. O'z navbatida, ishsizlik darajasining pasayishi odatda iqtisodiy vaziyatning barqarorligini va milliy mehnat bozorining o'sishi va rivojlanishini rag'batlantirish choralari samaradorligini ko'rsatadigan ijobiy ko'rsatkich hisoblanadi.

Ishsizlik darajasini barqaror pasaytirishga erishish uchun yangi ish o'rinlari yaratish, tadbirkorlikni rivojlantirish, ishchi kuchini o'qitish va o'qitish, shuningdek, investisiya va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bo'yicha kompleks dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish zarur. Har bir hududning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish va butun iqtisodiyotning barqarorligi va barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashuvchan munosabatda bo'lish ham muhim ahamiyatga ega.

3-jadval

Ishsizlik darajasi (foizda)

Hududlar	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
O'zbekiston Respublikasi	0,4	0,3	5,4	5,2	5,2	5,8	9,3	9,0	10,5	9,6	8,9
Qoraqalpog'iston Respublikasi	1,7	1,0	7,4	5,3	5,4	6,0	9,5	9,1	10,5	10,1	9,1
Andijon	0,3	0,1	5,8	5,6	5,6	6,0	9,6	9,2	10,9	9,9	9,1
Buxoro	0,3	0,1	5,2	5,5	5,4	5,5	8,7	8,9	10,6	9,8	8,8
Jizzax	0,3	0,3	5,7	5,2	5,4	5,0	9,8	9,2	11,0	10,1	9,3
Qashqadaryo	0,3	0,3	5,8	5,5	5,3	6,1	9,7	9,3	11,1	10,2	9,3
Navoiy	1,0	0,6	4,9	5,0	5,0	5,2	8,7	8,5	9,4	8,8	8,0
Namangan	0,5	0,4	5,9	5,2	5,3	5,8	9,6	9,1	10,6	9,7	8,9
Samarqand	0,4	0,2	6,0	5,7	5,7	6,5	9,7	9,3	11,0	9,9	9,3
Surxondaryo	0,2	0,1	5,8	5,5	5,6	6,7	9,7	9,3	11,1	10,2	9,3
Sirdaryo	0,4	0,2	4,5	4,9	4,4	5,1	9,3	9,3	11,0	10,2	9,3
Toshkent	0,1	0,1	4,1	4,1	4,1	5,2	9,0	8,9	10,5	9,4	8,8
Farg'ona	0,2	0,1	5,7	5,4	5,5	6,4	9,7	9,3	10,9	10,0	9,2
Xorazm	0,5	0,9	5,5	5,4	5,5	5,7	9,4	9,1	10,9	9,9	9,0
Toshkent sh.	0,3	0,2	3,3	3,8	3,6	4,5	7,9	7,4	8,0	7,0	6,5

Manbaa: Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma'lumotlariga muvofiq

2012 yildan 2022 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston va uning hududlarida ishsizlik darajasi ma'lum o'zgarishlar dinamikasini ko'rsatmoqda. 2012-yilda ko'rib chiqilayotgan davr boshida ishsizlik darajasi O'zbekiston Respublikasida ham, barcha

hududlarda ham umuman past bo'ldi. Keyingi yillarda ba'zi tebranishlar bo'ldi, lekin umumiy ishsizlik darajasi 2017-2018 yillarga qadar nisbatan barqaror bo'lib qoldi, bunda ko'rsatkichlar keskin o'sdi. So'nggi yillarda ishsizlik darajasining pasayish tendentsiyasi kuzatildi, ammo ular hali ham mamlakatning turli mintaqalarida sezilarli darajada farq qilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida ishsizlik darajasini to'liq tahlil qilish uchun har bir hududning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda hududiy miqyosda tadqiqot ishlarini olib borish zarur. Tahlil ta'lim darajasi, aholining yosh tarkibi, iqtisodiyot va infratuzilmaning xususiyatlari, shuningdek, har bir hududdagi mehnat bozorining o'ziga xos xususiyatlari kabi mezonlarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. Xususan, Toshkent shahri, Samarqand viloyati, Xorazm viloyati, Surxondaryo viloyati, Sirdaryo viloyati, Jizzax viloyati va Qoraqalpog'iston Respublikasida ishsizlik darajasi dinamikasini aniqlash va tahlil qilish zarur. Bunday tahlilni o'tkazish hududlar o'rtasidagi ishsizlik darajasidagi farqlarni aniqlaydi, shuningdek, har bir aniq mintaqada mehnat bozoriga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni ajratib ko'rsatadi. Bu har bir hududning o'ziga xos ehtiyojlari va xususiyatlaridan kelib chiqqan holda aholi bandligini qo'llab-quvvatlashning maqsadli dasturlari va chora-tadbirlarini ishlab chiqishga yordam beradi, bu esa, o'z navbatida, mamlakatning barcha hududlarida ishsizlik muammosini yanada samarali hal etishga va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashishga xizmat qiladi.

2012 yildan 2022 yilgacha O'zbekistonning turli hududlaridagi ishsizlik darajasini tahlil qiladigan bo'lsak, bir qancha asosiy tendentsiyalarni ajratib ko'rsatish mumkin.

1. Qoraqalpog'iston Respublikasi: Bu hududda ishsizlik darajasi 5,3% dan 10,5% gacha. 2018-2020 yillarda sezilarli o'sish kuzatilmoqda, bu hududiy darajadagi muammolarni ko'rsatishi mumkin.

2. Jizzax viloyati: Qoraqalpog'istonga o'xshab bu yerda ham ishsizlik darajasi so'nggi yillarda, ayniqsa, 2018-2020-yillarda o'sib, 11 foizga yetdi.

3. Samarqand viloyati: Samarqand viloyatida ham ishsizlik darajasi oshadi, ayniqsa 2017 yildan 2020 yilgacha, garchi keyinchalik pasaydi.

4. Surxondaryo viloyati: Bu viloyatda ham 2017-2020 yillarda ishsizlik darajasi oshgan.

5. Sirdaryo viloyati: Bu viloyatda ham xuddi shunday holat – 2017 yildan 2020 yilgacha ishsizlikning o'sishi.

6. Xorazm viloyati: 2018-2020-yillarda biroz o'sish kuzatilgan bo'lsa-da, ishsizlik darajasi nisbatan barqaror.

7. Toshkent: Poytaxt ham 2017 yildan 2020 yilgacha ishsizlikning o'sishini ko'rsatmoqda, biroq bu ko'rsatkich hududlardagidan ancha past.

Aksariyat hududlardagi umumiy tendentsiya so'nggi yillarda ishsizlikning o'sishi bo'lib, bu hududiy darajadagi potentsial iqtisodiy muammolar va muammolarni ko'rsatishi mumkin.

Tahlil qilishimiz mumkin bo'lgan keyingi narsa - mehnat resurslari soni. Ishchi kuchining kuchi ma'lum bir mintaqada ishchi kuchining mavjudligi va salohiyatini o'lchash uchun ishlatiladigan asosiy ko'rsatkichdir. Odatda ma'lum bir yosh oralig'ida ishlashga tayyor va qodir bo'lgan odamlar sonini taxmin qiladi.

O'zbekistonning turli mintaqalaridagi mehnat resurslari sonini tahlil qilish mehnat salohiyatining ko'lamini va tuzilishi, shuningdek, uning vaqt o'tishidagi dinamikasi haqida tasavvurga ega bo'lishi mumkin.

4-jadval

Mehnat resurslari soni (ming kishi)

Hududlar	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022
O'zbekiston Respublikasi	12469,0	14453,2	16726,0	18276,1	19158,2	19334,9	19517,5
Qoraqalpog'iston Respublikasi	755,8	854,5	945,5	1026,6	1074,7	1066,1	1067,6
Andijon	1140,3	1319,0	1561,2	1691,2	1754,8	1745,3	1780,8
Buxoro	747,4	860,6	987,6	1055,8	1067,1	1072,3	1074,7
Jizzax	472,4	550,6	652,1	734,7	773,8	782,6	791,0
Qashqadaryo	1019,0	1256,6	1493,4	1725,7	1809,8	1811,0	1813,4
Navoiy	406,8	462,0	531,6	540,3	555,2	564,5	570,6
Namangan	961,0	1136,6	1350,6	1515,0	1580,4	1586,1	1588,3
Samarqand	1299,9	1531,6	1815,7	2033,6	2125,2	2122,0	2164,8
Surxondaryo	807,3	990,8	1174,1	1379,2	1452,2	1464,6	1465,4
Sirdaryo	319,7	370,5	420,7	464,0	485,0	489,4	487,4
Toshkent	1231,1	1403,3	1549,7	1609,6	1615,4	1622,5	1619,2
Farg'ona	1330,5	1551,8	1824,2	1996,5	2069,3	2083,9	2097,8
Xorazm	663,9	791,6	900,4	969,8	1044,8	1047,1	1050,9
Toshkent sh.	1313,9	1373,7	1519,2	1534,1	1750,5	1877,5	1945,6

2012 yildan 2022 yilgacha O'zbekistonning turli mintaqalaridagi mehnat resurslari sonini tahlil qilib, quyidagi kuzatishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Qoraqalpog'iston Respublikasi: Bu hududda mehnat resurslari soni 2012-yildan 2022-yilgacha birmuncha o'sib, 2020-yilda maksimal 1074,7 ming kishini tashkil etadi.

2. Jizzax viloyati: Hisobot davrida ushbu hududda mehnat resurslari soni ham muttasil oshib bormoqda va 2022-yilda 791,0 ming kishiga yetdi.

3. Samarqand viloyati: Samarqand viloyatida ham mehnat resurslari soni 2012 yildan 2022 yilgacha kichik tebranishlar bilan ortib bormoqda va 2022 yilda 2164,8 ming kishini tashkil etadi.

4. Surxondaryo viloyati: Bu viloyatda ham mehnat resurslari soni 2012-yildan 2022-yilgacha o'sib, 1465,4 ming kishiga yetdi.

5. Sirdaryo viloyati: Bu viloyatda ham mehnat resurslari soni 2012-yildan 2022-yilgacha birmuncha ortib, 2022-yilda 487,4 ming kishiga yetdi.

6. Toshkent viloyati va Toshkent shahri: Har ikki viloyatda ham 2012 yildan 2022 yilgacha mehnat resurslari sonining o'sishi kuzatilmoqda. 2022-yilda Toshkent shahrida mehnat resurslari soni boshqa viloyatlardan sezilarli darajada oshib, 1945,6 ming kishiga yetdi.

7. Xorazm viloyati: Bu viloyatda ham mehnat resurslari soni ortib, 2022-yilda 1050,9 ming kishiga yetadi.

Umuman olganda, O'zbekiston hududlarida mehnat resurslari sonining tahlili ko'rib chiqilayotgan davrda ko'pchilik hududlarda mehnat resurslari sonining ijobiy dinamikasi va o'sishini ko'rsatadi. Biroq bu o'zgarishlarning sabablari va ularning har bir hududning iqtisodiy rivojlanishiga ta'sirini aniqlash uchun ko'proq tadqiqotlar olib borish kerak.

5-jadval

Iqtisodiy faol aholi soni (ming kishi)

Hududlar	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022
O'zbekiston Respublikasi	9018,4	10224,0	12286,6	13767,7	14797,4	14980,7	15038,9
Qoraqalpog'iston Respublikasi	497,5	539,4	627,4	665,4	790,0	781,5	786,1
Andijon	831,1	955,7	1180,2	1347,3	1376,5	1403,1	1427,3
Buxoro	587,4	669,5	810,0	872,4	881,9	862,2	856,4
Jizzax	295,8	333,4	404,6	465,4	600,1	612,6	602,7
Qashqadaryo	726,9	824,2	1030,9	1210,0	1317,9	1339,5	1331,5
Navoiy	325,5	378,9	429,0	443,6	440,9	450,2	445,8
Namangan	611,9	696,3	866,0	1022,1	1217,2	1224,1	1208,5
Samarqand	925,1	1051,9	1308,3	1530,6	1592,9	1599,7	1632,3
Surxondaryo	575,7	652,6	832,7	984,5	1108,3	1115,8	1109,9
Sirdaryo	249,3	280,7	335,0	369,1	373,4	372,1	369,5
Toshkent	896,5	1016,3	1205,1	1336,0	1315,8	1348,6	1321,4
Farg'ona	1024,1	1171,6	1421,2	1570,9	1625,7	1648,8	1665,6
Xorazm	463,7	527,2	642,0	735,5	804,5	806,4	815,5
Toshkent sh.	1007,9	1126,3	1193,6	1214,6	1352,3	1416,1	1466,4

2012 yildan 2022 yilgacha O'zbekistonning turli hududlarida iqtisodiy faol aholi sonini tahlil qilib, quyidagi kuzatishlarni amalga oshirish mumkin:

1. Qoraqalpog'iston Respublikasi: Respublikada iqtisodiy faol aholi soni 2012 yildagi 641,5 ming kishidan 2022 yilda 786,1 ming kishigacha o'zgarib turadi. Mehnat resurslari sonining biroz o'sishi kuzatilmoqda, 2019 yilni hisobga olmaganda, bir oz pasayish kuzatilgan.

2. Jizzax viloyati: Bu viloyatda ham iqtisodiy faol aholi soni 2012-yildagi 424,1 ming kishidan 2022-yilda 602,7 ming kishiga oshgani qayd etilgan. Qoraqalpog'iston singari Jizzax viloyatida ham 2019-yilda biroz pasayish kuzatildi, biroq keyinchalik tiklandi.

3. Samarqand viloyati: Mehnat resurslari sonining 2012-yildagi 1389,0 ming kishidan 2022-yilda 1632,3 ming kishiga oshgani kuzatilmoqda. Shu bilan birga, 2017 yildan so'ng iqtisodiy faol aholi sonining biroz qisqarishi kuzatilganini ta'kidlash joiz.

4. Surxondaryo viloyati: Bu viloyatda ham iqtisodiy faol aholi soni 2012-yildagi 889,6 ming kishidan 2022-yilda 1109,9 ming kishiga yetdi, garchi 2020-yilda birmuncha qisqarish kuzatildi.

5. Sirdaryo viloyati va Xorazm viloyati: Har ikki viloyatda ham 2012 yildan 2022 yilgacha ko'rib chiqilayotgan davrda mehnat resurslari sonining o'sishi kuzatilmoqda.

6. Toshkent shahri: Mamlakat poytaxtida iqtisodiy faol aholi soni ham 2012 yildagi 1201,4 ming kishidan 2022 yilda 1466,4 ming kishiga yetdi, bu ko'rib chiqilayotgan hududlar orasida eng yuqori ko'rsatkichdir.

Shunday qilib, xulosa qilishimiz mumkinki, ayrim yillarda ayrim tebranishlar kuzatilayotgan bo'lsa-da, O'zbekistonning barcha hududlarida ko'rib chiqilayotgan davrda iqtisodiy faol aholi sonining o'sishida ijobiy dinamika kuzatilmoqda.

2012 yildan 2022 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonning turli hududlarida iqtisodiyotda

6-jadval

Iqtisodiyotda bandlar soni (ming kishi)

Hududlar	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022
O'zbekiston Respublikasi	8983,0	10196,3	11628,4	13058,3	13236,4	13538,9	13706,2
Qoraqalpog'iston Respublikasi	489,0	533,9	580,8	630,0	707,4	702,6	714,2
Andijon	828,7	954,8	1112,0	1271,7	1225,9	1264,3	1296,8
Buxoro	585,9	668,6	768,1	824,2	788,0	777,3	780,6
Jizzax	295,0	332,5	381,6	441,4	534,3	550,7	546,4
Qashqadaryo	725,0	821,7	971,6	1143,9	1171,0	1202,5	1207,3
Navoiy	322,1	376,6	407,9	421,2	399,4	410,4	410,1
Namangan	609,0	693,7	815,3	968,8	1088,7	1104,8	1100,6
Samarqand	921,0	1050,1	1229,9	1443,9	1418,3	1441,3	1479,8
Surxondaryo	574,8	651,7	784,4	930,8	985,5	1001,9	1006,3
Sirdaryo	248,3	280,1	319,9	350,9	332,2	334,1	335,0
Toshkent	895,8	1015,4	1155,4	1281,8	1177,2	1222,1	1204,5
Farg'ona	1022,0	1170,6	1340,4	1485,3	1448,6	1483,3	1511,7
Xorazm	461,2	522,3	606,7	696,0	716,4	726,4	741,8
Toshkent sh.	1005,2	1124,3	1153,8	1168,1	1243,5	1317,2	1371,1

2012 yildan 2022 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston hududlarida iqtisodiy faol aholi soni umumiy ijobiy o'sish dinamikasini ko'rsatdi. Masalan, Qoraqalpog'iston Respublikasida 2012-yildagi 600,2 ming kishidan 2022-yilda 714,2 ming kishiga ko'paydi. Xuddi shunday tendentsiya boshqa hududlarda ham kuzatilmoqda. Masalan, Jizzax viloyatida iqtisodiy faol aholi soni 2012-yildagi 402,9 ming kishidan 2022-yilda 546,4 ming kishiga ko'paydi. Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Xorazm viloyatlari va Takent shahrida ham bu ko'rsatkich o'sayotganini alohida ta'kidlash joiz. Bu ma'lumotlar respublika hududlarida mehnat resurslari rivojlanishining ijobiy dinamikasidan dalolat beradi, bu esa iqtisodiy vaziyatning yaxshilanishi, aholi bandligining o'sishi va boshqa omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, iqtisodiy faol aholi sonining ko'payishi O'zbekiston hududlarida iqtisodiy o'sish va mehnat bozoridagi vaziyat yaxshilanishi ko'rsatkichi bo'lishi mumkin.

4.Xulosa

O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari – hayot darajasi va sifati, ishsizlik darajasi va jahon iqtisodiyotiga jalb etilishini tahlil qilish asosida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

Aholi umumiy daromadlari va aholi jon boshiga real jami daromadlar o'sishida ijobiy dinamika kuzatilmoqda. Bu aholi turmush darajasi oshganidan dalolat beradi. Kelgusi 5 yil uchun prognoz mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish va ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash asosida ushbu ko'rsatkichlarning yanada o'sishini nazarda tutadi. Iqtisodiy inqirozlar davridagi ba'zi o'zgaruvchanlikka qaramasdan, so'nggi yillarda ishsizlik darajasining pasayish tendentsiyasi kuzatildi. Kelgusi 5 yil uchun prognoz aholi bandligini qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bo'yicha samarali chora-tadbirlar amalga oshirilgan taqdirda, ushbu tendentsiya davom etishini nazarda tutadi.

Umuman olganda, O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning turli jabhalarida ijobiy dinamikani namoyon etishda davom etishi kutilmoqda. Biroq barqaror va barqaror o'sishga erishish uchun innovasion iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va raqamlashtirish, ijtimoiy sohani rivojlantirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash borasidagi sa'y-harakatlarni davom ettirish zarur.

Adabiyotlar:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-tendentsii-ekonomicheskogo-razvitiya-regionov-uzbekistana/viewer>.
2. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/88/81>.
3. Гулямов С.С. Моделирование социально-экономического развития территориально-промышленных комплексов. -Т.: Фан, 1980. - 194 с.;
4. Садыков А.М. Основы регионального развития: теория, методология, практика // Монография. Т.: IQTISOD - MOLIYA, 2005. - 280 с.;
5. Рузметов Б. Комплексное развитие региона в условиях углубления экономических реформ. Автореф. дис.....докт. экон. наук. –Т.: 1998;
6. Ахмедов Т.М. Регулирование территориальной организации производительных сил и комплексного развития регионов Узбекистана. -Т.: ФАН, 1992;
7. Имамов Ш.Б. Регулирование территориального развития экономики Узбекистана: Автореф. дис...докт. экон. наук. -Т.: 1998;
8. Qayumov A.A., Nazarova X.M., Egamberdiyev F.T., Yakubov O'.Sh. Mintaqaviy iqtisodiyot. -Т.: Universitet, 2004;
9. Nazarov Sh.H. O'zbekiston mintaqalari raqobatdoshligini oshirishning metodologik asoslarini takomillashtirish. Doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati. -Т.: 2016. - 5 b.;
10. Siddiqov A.J. Iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichida sanoat ishlab chiqarishning mintaqaviy muammolari (Qashqadaryo viloyati misolida) kandidatlik dissertatsiyasi avtoreferati. -Т., 2006;
11. Yakubov I.O. Mintaqaviy iqtisodiyot. -Т.: TDIU, 2016.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

